

Opdat de mens weer rechtop loopt

Marcel Zagers

***Wetenschappelijke ontdekkingen komen vaak bij toeval tot stand.
Technische oplossingen worden gevonden doordat uitvinders
op een heel andere wijze naar een probleem gingen kijken
dan tot dusverre gebruikelijk was.
Het christelijk geloof is volgens velen in een crisis geraakt,
omdat zij door mensen niet meer te verstaan en te begrijpen is.
Of zou juist het tegenovergestelde gebeurd zijn,
en is de laatste decennia teveel geprobeerd
om haar 'te verstaanbaar' maken?
Een denkoefening in een andere richting
om de bestaande kerkvormen te respecteren
maar uiteindelijk verder en hoger te denken.***

Enige tijd terug zijn aan de oevers van het Turkanameer in Kenia voetsporen ontdekt van de directe voorouder van de mens. De voetsporen zijn maar liefst anderhalf miljoen jaar oud. In een fossiele zandlaag zijn tweeëntwintig mensachtige afdrukken gevonden, zeventien daarvan kunnen met zekerheid als menselijk worden getypeerd. Het gaat om drie sporen van twee tot zeven stappen: de oudst bekende menselijke voetsporen. (NRC 27 februari 2009)

Ik vind het een fascinerend gegeven. Er waren al oudere voetsporen bekend, maar daarin waren nog duidelijk voetkenmerken zichtbaar die voor het klimmen in bomen van pas kwamen. (Lange tenen en een uitstaande grote teen.) Nu heeft de voorouder van de mens dus definitief voet op aarde gezet. Hij is als het ware uit de boom van goed en kwaad gevallen om op aarde zijn nieuwe thuis te zoeken. Later in zijn ontwikkeling is de mens rechtop gaan gelopen, alsof hij staand en lopend op de grond van de aarde toch in de richting van de hemel wilde leven: geaard maar reikend naar oneindigheid. Aan deze ontwikkeling lijkt nu een einde te zijn gekomen. De mens leeft niet meer rechtop, de mens strekt zich niet meer uit naar een hemel, gefixeerd als hij is geraakt op de aarde. Hij staat en loopt wel, maar tobt krom en voorover gebogen over zijn eigen aardse lot.

Kan het christendom de mens weer rechtop roepen? Ik denk dat het in de toekomst mogelijk moet worden, maar ik denk niet dat de huidige verschijningsvormen hiertoe in staat zijn. Het christendom moet de durf hebben om in haar verhaal en taal tegelijk 'van deze wereld' én 'niet van deze wereld' te willen zijn: alleen dan zal de toekomstige mens in de toekomst zich weer kunnen oprichten richting hemel. De huidige vormen van christendom zijn teveel 'van deze wereld'.

(1) Kerk als ambt

Al verschijnt het (katholieke) christendom ons in verschillende vormen en gestalten, deze variëteit kan tot een drietal kerkopvattingen worden herleid. Op de eerste plaats is er het instituut van *de officiële kerk* met haar ambtsdragers en andere hoogwaardigheidsbekleders. Zij zijn de officiële representanten omdat zij zich die titel toe-eigenen, maar vooral ook omdat zij daartoe de financiële, materiële en institutionele middelen in handen hebben. Dat is hun macht.

Deze kerk is 'niet van deze wereld', maar op een verkeerde manier. Zij wil 'niet van deze wereld' zijn omdat zij de tijd terug wil draaien. Zij trekt zich namelijk niets aan van allerlei positieve culturele en maatschappelijke verworvenheden. Democratie en inspraak, de mondigheid van de mens, de emancipatie van het vrouwelijke, het gebruik van wetenschappelijke inzichten om menselijk leed te verzachten en de mens onnodig lijden te besparen, historisch-kritisch onderzoek om elke absolute aanspraak op 'de

waarheid' te relativieren: dit alles is haar vreemd, want zij is van mening dat zij haar roeping uit 'een andere wereld' heeft. Maar paradoxaal genoeg wil ze niets liever dan zich met deze wereld bemoeien en in deze wereld zijn. Met een sterk moreel getinte boodschap over hoe te leven wil zij haar gelovigen de wereld in sturen. Een verhaal dat van buiten af over de mensen heen komt, moet door hun stugge huid van onwil en onvermogen dringen om vervolgens handen en voeten te krijgen tussen mensen onderling.

Aanvankelijk is deze ambtelijke kerk 'niet van deze wereld' om vervolgens niets liever dan 'van deze wereld' te willen zijn en grond onder de voeten te krijgen. Dat is haar onmacht – en haar ongeloofwaardigheid.

(2) Kerk als avontuur

Hiertegenover staat wat we *de actieve kerk* zouden kunnen noemen. Hier zijn mensen te vinden die hun kerk-zijn het liefste niet met een gebouw of instituut willen associëren, maar eerder met actief handelen en gemeenschap. Zij hebben weinig op met speculatieve geloofswaarheden omdat ze eerder willen geloven in de ervaring, in het geraakt zijn van binnenuit. Waarheid moet waar worden gemaakt door dienstbaar in de wereld aanwezig te zijn. Hun ideaal is een wereld van gelijken, waarin ieder mens tot zijn recht komt. Niemand heeft méér gezag, niemand is belangrijker dan de ander. Ieder moet worden behandeld naar zijn eigen talent, om zo recht te kunnen doen aan de verschillen tussen mensen.

Deze kerk is 'niet van deze wereld', omdat hun idealen nog verre van werkelijkheid zijn en haaks staan op hoe het er op dit moment in de wereld aan toegaat. Er zijn veel, te veel mensen aan wie geen recht wordt gedaan. En voor individuele talenten is alleen maar plaats wanneer ze passen in het geijkte maatschappelijke probleem. Tegelijk is deze kerk 'van deze wereld' voor zover hun roeping uit deze wereld voortkomt en haar bestemming daarin ook gerealiseerd dient te worden.

(3) Kerk als ontspanning

Tussen deze kerkopvattingen in beweegt zich een kerk van amusement, toerisme en vermaak. Je zou het ook *een seizoensgebonden kerk* kunnen noemen. Op bepaalde tijden van het jaar en op bepaalde momenten in het leven liggen ze beter in de markt dan door het jaar heen. Voor een beetje verbroedering en romantiek staan met kerstmis haar deuren wijd open. Voor een moment van vertedering en ontroering worden kinderen gedoopt en ontvangen zij er hun eerste communie. Voor troost en uitzicht in verdriet en rouw, worden mensen er begraven.

Deze kerk is 'niet van deze wereld' omdat ze een eiland, een vluchtheuvel is om even op adem te komen in het drukke, menselijke verkeer. Zij heeft daarmee ontegenzeggelijk haar functie en betekenis. Zolang er geen andere maatschappelijke instituties of organisaties zijn die op gelijkwaardige wijze in deze behoefte kunnen voorzien, zal zij in deze behoefte voorlopig blijven voorzien. Zou er bijvoorbeeld een pendant komen van het crematorium, niet voor ritualiseren van levenseinde maar van levensbegin, dan zou het eiland dat deze kerk is misschien nog verder afkalven in de woelige golven van de vooruitgang, totdat zij uiteindelijk helemaal in de zeebodem verdwijnt.

Een veranderde situatie

Waarom zo negatief en provocerend over deze kerkopvattingen? Omdat onze leefsituatie en ons beeld van de wereld in de loop van de vorige eeuw drastisch en onomkeerbaar zijn veranderd. De media die mensen aanvankelijk mondiger wilden maken, hebben er eigenlijk voor gezorgd dat de mens zijn autonomie, zijn 'zelfstandigheid en onafhankelijkheid' heeft verloren.

Via media en internet staan wij namelijk voortdurend in contact met de wereld om ons heen. De wereld dringt ons privé-leven en ons bewustzijn binnen. Doorlopend worden we geconfronteerd met nieuws of reportages, 'echt' of in scène gezet. 'Reality' wordt 'soap' en 'soap' wordt 'reality'. Dit heet de virtuele werkelijkheid, een *contradictio in terminis* omdat virtueel per

definitie juist niet-werkelijk is. En of het nu gaat om een zelfmoordaanslag waarbij tientallen slachtoffers zijn gevallen of het nieuws dat mevrouw A uit B haar weggelopen hondje weer teruggevonden heeft: we moeten ons er wel een mening over vormen, we moeten wel een standpunt innemen. We kunnen niet doen alsof we het niet hebben gehoord of gezien.

Meer dan ooit ontdekken we in deze tijd, dat elk verslag en elk nieuwsfeit niet meer dan een interpretatie is: een verhaal dat even goed anders verteld had kunnen worden. Meer dan ooit weten we, dat mensen de wereld altijd vanuit hun eigen perspectief en wereldbeeld bekijken en dat dit waarschijnlijk ook niet anders kan. *Hoe* je naar iets kijkt, bepaalt uiteindelijk ook *wat* je ziet. Er is geen enkel perspectief of wereldbeeld dat de wereld volledig of onvervormd kan weergeven. Elk wereldbeeld vertelt slechts een gedeelte, een fragment, namelijk: hoe wij de wereld zien of denken te moeten zien. Geen enkel wereldbeeld, geen enkele opvatting zelfs is méér waar dan een andere.

Vervlogen individualiteit

Deze ontwikkelingen hebben de mens als nooit tevoren bijzonder kwetsbaar gemaakt, omdat ze de individualiteit van het menselijk bestaan ondergraven. Op de eerste plaats wordt namelijk duidelijk hoe klein en onbeduidend mijn positie op het wereldtoneel is. Mijn kleine milieubewuste daad bijvoorbeeld is al verdampt voordat zij als druppel op de gloeiende plaat terechtkomt van wereldomvattende milieuverontreinigende toestanden. Maar ook mijn overtuiging, datgene wat voor mij vast staat en waaraan ik mijn zekerheid ontleen, is niet meer dan één overtuiging tussen vele andere.

Op de tweede plaats is het onmogelijk geworden – ook al geloven we daar nog wel graag in – om de mens op te vatten als een onafhankelijk en autonoom wezen. Persoonlijke keuzes en meningen zijn minder persoonlijk en individueel dan we zouden willen, samengesteld als ze zijn uit keuzes en meningen waaraan we bewust en onbewust bloot staan. Hoe ik over de wereld denk, is grotendeels het gevolg van hoe de wereld aan mij wordt gepresenteerd. En daarvan wéét ik eigenlijk, dat ik dit moet wantrouwen omdat het per definitie slechts één interpretatie is.

Eén van de grootste bijdragen van het christendom is de aandacht die zij heeft gevraagd voor het individu. De mens als individu is waardevol en moet met eerbied en zorg tegemoet getreden worden: *‘Wat je voor de minsten der mensen hebt gedaan, dat heb je voor mij, je God, gedaan.’* Het individu is losgemaakt uit de onderdrukking van autoriteit en onwetendheid. Daarmee is het individu ook aanspreekpunt geworden om in vrijheid verantwoordelijkheid te dragen voor deze wereld en haar te herscheppen. Maar juist deze ervaring van individualiteit is onder druk komen te staan. De christelijke taal overlaadt – wellicht onbedoeld – het individu met een morele

zwaarte die nauwelijks meer te tillen is. En het is niet vreemd dat hij zich daardoor niet meer kan uitstrekken naar een glorende hemel. Mensen zijn individu en als individu aanspreekbaar en te eerbiedigen. Maar daarvóór *en niet pas daarna* zijn wij levensvormen die het leven gezamenlijk ondergaan zonder het te kunnen sturen, in een wereld die niet 'van ons' is en waarvan wij de bestemming niet zien of overzien.

Het christendom moet de durf hebben om in haar verhaal en taal tegelijk 'van deze wereld' én 'niet van deze wereld' te willen zijn. Verlicht van zwaarte kan de mens zich dan wellicht weer nieuwsgierig want bevrijd van te realiseren idealen oprichten. De transcendentie moet terug in het leven, maar niet de onbereikbare transcendentie die restauratieve bewegingen proberen te bewerkstelligen. Zij moeten eerst nog door de immanentie heen, omdat de nieuwe transcendentie daaruit moet voortkomen. Het christelijke Godsbeeld biedt hiertoe de kansen.

Sympathie

De drie beschreven kerkbeelden hebben alle drie mijn sympathie. De kerk als ambt spreekt mij aan, omdat zij duidelijk maakt dat haar verhaal niet door mensen is bedacht maar ergens anders vandaan komt – de mens 'overkomt'. Zij verbeeldt in haar gebouwen en 'onaardse' rituelen dat een andere wereld mijn wereld binnentreedt. Kloosters en oude kerken moeten daarom niet te snel worden afgebroken. De paus mag paus zijn, hoe wereldvreemd hij ook is. Hij moet juist wereldvreemd willen zijn.

De kerk als avontuur herinnert mij er dagelijks aan dat ik mooie woorden kan spreken en mooie gedachten kan koesteren. Maar er is altijd nog die keiharde werkelijkheid waarin mensen moeten vechten voor hun bestaan, soms tegen beter weten in. Inzet voor de mensen aan de onderkant van de samenleving is en blijft nodig, al is dat maar een gedeeltelijk en tijdig ideaal, en valt de boodschap van de kerk hiermee niet samen.

De kerk als ontspanning waarschuwt mij dat het moderne (of postmoderne) leven veel van de mensen vraagt. Het is in deze tijd ondoenlijk om van mensen een radicale keuze te vragen, en kerk-zijn moet daarom ook iets ontspannends, iets verlichtends te bieden hebben.

Maar uiteindelijk denk ik dat we ons, vanuit de aarde waarop wij leven, ons moeten uitstrekken naar een bestemming die ons aardse leven te boven gaat. De kerk is niet van bovenaf op de aarde gevallen. Het is zoals elk kerkgebouw wordt gebouwd. Een fundament op aarde, een herberg waar iedereen zich thuis voelt voor verlichting en voor steun, maar met een toren die gebouwd wordt om boven deze aarde uit te reiken aan het menselijke leven voorbij.

Marcel Zagers, 9 april 2010